

Masterscriptie

“Wil je ook nog een toetje?”

Een conversatie-analytisch onderzoek naar welke vraagstrategieën gespreksdeelnemers hanteren in gesprekken met MyTobii-gebruikers

I. Viergever
Universiteit Utrecht

“Wil je ook nog een toetje?”

Een conversatie-analytisch onderzoek naar welke vraagstrategieën gespreksdeelnemers hanteren
in gesprekken met MyTobii-gebruikers

Universiteit Utrecht
Faculteit Geesteswetenschappen
Master Communicatiestudies
November 2010

Student	Ilse Viergever
Studentnummer	3113892
Eerste begeleider	Dr. A.J. Koole
Tweede begeleider	Dr. W.M. Mak

Samenvatting

Voor mensen die met de spraakcomputer 'MyTobii' communiceren, duurt het produceren van een uiting langer dan voor mensen die op een normale manier kunnen communiceren. Uit eerder onderzoek (Kusters 2010) bleek al dat gespreksdeelnemers in gesprekken met MyTobii-gebruikers strategische aanpassingen doen om met die langere productietijd om te gaan. Als het gaat over vragen stellen is het aannemelijk dat gesprekspartners de voortgang van het gesprek niet afhankelijk maken van de antwoorden en vooral vragen stellen waarop niet perse een antwoord hoeft te volgen. De vraag die centraal stond in dit onderzoek is welke vraagstrategieën gespreksdeelnemers hanteren in gesprekken met MyTobii-gebruikers om met de langere productietijd om te gaan. Daarvoor zijn twee typen interacties geanalyseerd, een interactie met een sociaal doel en een interactie met een instrumenteel doel.

Het uitgangspunt van de analyse was het onderscheid dat Heritage & Raymond (2010) maken in verschillende typen vragen (vraagwoordvragen, ja/nee-vragen, tag questions en beweringsvragen). Deze vier typen vragen verschillen van elkaar in hun *epistemische gradient* en komen ook voor in de onderzochte interacties. Uit de analyse is gebleken dat de indeling vanuit epistemisch perspectief niet voldoet. Vanuit epistemisch perspectief bestaan vraagwoordvragen, ja/nee-vragen, tag questions en beweringsvragen namelijk niet uit één type vraag maar uit meerdere typen. Afhankelijk van bepaalde vorm- en functiekenmerken onderscheiden de vragen van een vraagtype zich van elkaar. Ook kunnen keuzevragen worden toegevoegd aan de indeling van Heritage & Raymond (2010).

Het antwoord op de onderzoeksvraag luidt dat aan MyTobii-gebruikers voornamelijk vragen worden gesteld die geformuleerd zijn in termen van kleine epistemische verschillen. Aan vraagwoordvragen worden vaak ja/nee-vragen toegevoegd en ook worden tag questions gesteld waarop geen antwoord hoeft te volgen. De gesprekspartners passen op die manier hun vraagstrategie aan de productietijd aan. De vragen zijn gemakkelijker te beantwoorden en kosten zo min mogelijk productietijd, waardoor het gesprek vlot kan verlopen.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	1
2. Theoretisch Kader	2
2.1 Communicatiestoornis.....	2
2.2 Sociale handelingen	3
2.3 Aangrenzende paren	4
2.4 Vraag/antwoord-paren	4
2.4.1 Typen vragen	5
2.4.2 Preferentie	5
2.5 Tag questions	7
2.5.1 Vorm	7
2.5.2 Functie	8
2.5.3 Prosodie	9
2.5.4 Respons	10
2.6 Partikels	10
3. Methode	11
3.1 Conversatie-analyse	11
3.2 Onderzoeksmateriaal	12
3.2.1 Extra onderzoeksmateriaal	12
3.2.2 Procedure	12
3.2.3 Taak	13
3.3 Manier van transcriberen	14
3.4 Operationalisatie	15
4. Analyse	15
4.1 Vraagwoordvragen	16
4.1.1 Op zichzelf staande vraagwoordvraag.....	16
4.1.2 Vraagwoordvraag gevolgd door een ja/nee-vraag.....	17
4.1.3 Vraagwoordvraag met/zonder zelfstandig naamwoord.....	18
4.2 Keuzevragen	19
4.2.1 Zelfstandig naamwoorden als keuzeopties.....	19
4.3 Ja/nee-vragen.....	20
4.3.1 Ja/nee-vraag als verwijzing naar eerdere uiting	20
4.3.2 Ja/nee-vraag met zelfstandig naamwoord	21
4.3.3 Ja/nee-vraag met antwoordvoorstel	22
4.4 Tag questions	23
4.4.1 Tag question met ‘of niet’ op de grens van een TCU	24
4.4.2 Tag question met ‘toch’ op een TRP	25
4.4.3 Tag question met ‘toch’ binnen een TCU	26
4.4.4 Tag question met ‘hè’ binnen een TCU	26

4.5	Beweringsvragen	27
4.5.1	Beweringsvraag met gedefinieerd zelfstandig naamwoord...	27
4.5.2	Beweringsvraag met ongedefinieerd zelfstandig naamwoord	28
5.	Conclusie	
5.1	Praktische conclusies	29
5.2	Theoretische conclusies	31
5.2.1	Vraagwoordvragen	31
5.2.2	Keuzevragen	31
5.2.3	Ja/nee-vragen	32
5.2.4	Tag questions	32
5.2.5	Beweringsvragen	33
6.	Discussie	
6.1	Twee typen interacties	33
6.2	Aanbevelingen	34
6.3	Suggesties voor vervolgonderzoek	35
7.	Bibliografie	36

Bijlage

1. Inleiding

Je zult het maar hebben, A.L.S: een zeldzame aandoening van het zenuwstelsel waarbij de spieren onvoldoende functioneren. Het merendeel van de patiënten met deze aandoening overlijdt binnen drie tot vijf jaar na het stellen van de diagnose aan het uitvallen van de ademhalingspijpen. Een patiënt glijdt binnen een paar jaar af van een normaal functionerend persoon tot iemand die gevangen zit in zijn eigen lichaam. Hester is zo'n patiënt. Zij kan alles horen en begrijpen maar haar lichaam werkt niet meer mee. Praten is voor haar ook onmogelijk geworden. Met de komst van de MyTobii, een spraakcomputer die bediend kan worden door middel van oogbewegingen, kreeg Hester weer de mogelijkheid om met haar omgeving te communiceren. De computer heeft ingebouwde optische sensoren die de oogbewegingen van Hester nauwkeurig volgen. Door Hesters kijkrichting naar het toetsenbord op het scherm van de MyTobii, weet de computer precies welke letter zij 'typt'. Op die manier kan zij uitingen construeren en laten klinken. Deze manier van communiceren verschilt natuurlijk wel van natuurlijke spraak, Hester en haar gesprekspartners lopen tegen verschillende problemen aan. En dat maakt de gesprekken die Hester voert zo interessant.

Het probleem in de communicatie met/van Hester is dat haar uitingen vaak 'te laat' komen. Dit komt doordat de productietijd van Hesters uitingen langer is dan de productietijd van gesproken uitingen. Het beantwoorden van een vraag bijvoorbeeld, neemt bij Hester een langere productietijd in beslag en daardoor is het antwoord op de vraag vaak al niet meer relevant. Op het moment dat Hester antwoord geeft op de vraag, is het onderwerp van het gesprek namelijk vaak al veranderd. Dat maakt het voor de gespreksdeelnemers lastig om haar uiting te koppelen aan wat eerder gezegd is. Hester en haar gesprekspartners kunnen soms dus moeilijk tot intersubjectiviteit (Wilkinson 1999) komen. Ze begrijpen immers niet altijd waar Hester het precies over heeft.

Uit het onderzoek van Kusters (2010) blijkt dat gesprekspartners van Hester strategische aanpassingen doen om met Hesters productietijd om te gaan. Als het gaat over 'vragen stellen' is het dus aannemelijk dat Hesters gesprekspartners de voortgang van het gesprek niet afhankelijk maken van haar antwoorden, en vooral vragen stellen waarop niet perse een antwoord hoeft te volgen.

In deze scriptie zullen de vorm en functie van de vragen aan Hester aan bod komen, evenals de soort respons die wordt geprefereerd. De volgende onderzoeksvraag staat daarbij centraal: Welke vraagstrategieën gebruiken de gesprekspartners van Hester om met de langere productietijd van haar uitingen om te gaan?

In hoofdstuk 2 zal ik eerst bespreken met wat voor soort onderzoek Hesters communicatieprobleem te vergelijken valt en zal ik de theorie over vraag/antwoord-sequenties bespreken. In hoofdstuk 3 is de gevolgde onderzoeksmethode beschreven en in hoofdstuk 4 wordt het onderzoeksmateriaal geanalyseerd. In hoofdstuk 5 bespreek ik de conclusie en in hoofdstuk 6 de discussie.

2. Theoretisch kader

2.1 Communicatiestoornis

Er zijn in de literatuur ontzettend veel onderzoeken te vinden naar gesprekken die anders verlopen dan ‘gewone conversaties’ door lichamelijke en/of geestelijke aandoeningen. Veel van dat soort onderzoeken gaan over afasie, een aandoening waarbij de spreker moeite heeft om zich te uiten en zijn gesprekspartner moeite heeft om hem te begrijpen. Goodwin (2003) verzamelde in zijn boek ‘Conversation and Brain Damage’ elf onderzoeken die ingaan op de manier waarop mensen met onder andere afasie conversationeel omgaan met beschadigingen die invloed hebben op de productie, receptie en verwerking van taal.¹

Het probleem van Hester is voor een deel te vergelijken met de problemen die afasiepatiënten ondervinden die door hersenbeschadiging niet goed meer te volgen zijn voor hun gesprekspartners. Een van de problemen die afasiepatiënten en hun gesprekspartners ondervinden is dat de geproduceerde uitingen niet gerelateerd zijn aan de vorige beurten in het gesprek (Wilkinson 1999). De gesprekspartners van een afasiepatiënt kunnen diens uiting moeilijk relateren aan eerdere uitingen in het gesprek en het komt ook voor dat de uiting op zichzelf onsamenhangend is en daardoor moeilijk te begrijpen is. Dit soort problemen komen over het algemeen niet voor in normale

---

¹ Zie bijvoorbeeld de onderzoeken van Wilkinson, Beeke & Maxim (2003) en Perkins (2003) in Goodwin, 2003, p. 59-89 en p. 147-162.

conversaties (Sacks, Schegloff en Jefferson 1974). Het gevolg is dat de ontvanger herstelinitiëringen moet doen om het gesprek uiteindelijk toch voort te kunnen zetten.

Er is echter een belangrijk verschil tussen het probleem van afasiepatiënten en dat van Hester: Hester heeft geen aandoening aan de hersenen, het zijn alleen haar spieren die niet meer meewerken. Hester heeft problemen met de fysieke productie van taal, omdat zij de gekozen woorden niet kan uitspreken. Het is voor haar echter geen problemen om de inhoud van een boodschap te selecteren en om te zetten in een zinsstructuur. Ze heeft dus geen problemen met de receptie en verwerking van taal, en dat maakt dat het onderzoek naar bijvoorbeeld afasie slechts voor een klein deel vergelijkbaar is met Hesters situatie. Zij heeft geen moeite met het vinden van woorden, het is alleen het typen dat ervoor zorgt dat haar uitingen vertraagd 'naar buiten komen'. Het onderzoek dat centraal staat in deze scriptie gaat dus niet over communicatieproblemen zoals die manifest worden bij afasiepatiënten maar over communicatieproblemen die het communiceren met de MyTobii met zich meebrengt. Onderzoek naar afasie helpt mij wel inzicht te geven in hoe personen die niet meer op een gebruikelijke manier kunnen communiceren en hun gesprekspartners omgaan met die communicatie onmogelijkheden en hoe zij zich aanpassen aan de situatie. Dit onderzoek richt zich dus niet alleen op de manier waarop Hester communiceert met haar MyTobii, maar vooral op hoe haar gesprekspartners omgaan met de situatie die het communiceren met de MyTobii met zich meebrengt.

2.2 Sociale handelingen

Een gesprek bestaat uit verschillende sequenties waarin gespreksdeelnemers door op een georganiseerde manier reeksen uitingen te doen, een gemeenschappelijk handelingsproject implementeren (Mazeland 2003). In een sequentie kunnen gespreksdeelnemers met uitingen handelingen verrichten en daarmee op gecoördineerde wijze een sociale activiteit tot stand brengen. Met het stellen van een vraag bijvoorbeeld, doet een gespreksdeelnemer geen geïsoleerde handeling, maar (het eerste deel van) een sociale handeling die een sturende kracht heeft op de handeling van degene die de beurt krijgt (Schegloff 1995). Mensen voelen namelijk aan dat er op een vraag een antwoord moet volgen (König & Siemund 1999). De sociale handeling is pas voltooid als er een antwoord op de vraag komt (Mazeland 2003).

2.3 Aangrenzende paren

Een vraag werkt als techniek om door middel van een antwoord informatie te krijgen. Dit soort interactionele activiteiten waarbij een gespreksdeelnemer nooit alleen is, zijn aangrenzende paren of ‘adjacency pairs’ (Schegloff & Sacks 1973). Aangrenzende paren zijn het basisprincipe en eigenlijk ook de minimale vorm van sequentieorganisatie (Mazeland 2003). Aangrenzende paren hebben bepaalde kenmerken. Ze bestaan uit twee uitingen die door verschillende gesprekspartners geproduceerd worden. Die uitingen zijn geordend in een eerste en tweede paardeel en het eerste paardeel creëert verwachting in de interactie voor de productie het tweede paardeel (Houtkoop & Koole 2000; Mazeland 2003). Schegloff (1968) noemt dit ‘conditionele relevantie’: van een bepaald type eerste paardeel wordt een bijzonder type voorzetting verwacht dat als tweede paardeel kan fungeren. Het eerste paardeel is dus sequentieel implicatief (Mazeland 1992). Dat wil zeggen dat de uiting waarmee een eerste paardeel gerealiseerd wordt, de relevantie projecteert van het voorkomen van een beperkte verzameling van typen van voortzettingmogelijkheden (Schegloff & Sacks 1973).

Op een eerste paardeel wordt dus een bijzonder type voorzetting verwacht. Een ontvanger kan echter na het horen van het eerste paardeel besluiten om het tweede paardeel achterwege te laten (Schegloff 1968). Het tweede paardeel is dan ‘noticeable absent’. Op een eerste paardeel wordt immers na het eerst mogelijke voltooiingspunt een tweede paardeel van hetzelfde paartype geprefereerd (Schegloff 1968; 2007). Het valt dus op als het tweede paardeel niet volgt op het eerste paardeel of als het tweede paardeel niet ‘type-related’ is (zoals bijvoorbeeld vraag en antwoord dat wel zijn). Het niet beantwoorden van een vraag is dan ook betekenisvol te noemen, omdat het in strijd is met de conditionele relevantie die zegt dat er op een eerste paardeel een bijzonder type voortzetting wordt verwacht dat als tweede paardeel kan fungeren.

2.4 Vraag/antwoord-paren

Vragen en antwoorden zijn centrale, elementaire vormen van talig handelen (Mazeland 1992) en staan centraal in onze communicatie (König & Siemund 1999). Het zijn aangrenzende paren die type-gerelateerd zijn.

2.4.1 Typen vragen

Er bestaan verschillende soorten vragen in het Nederlands zoals vraagwoordvragen, ja/nee-vragen, keuzevragen en ‘tag questions’. Heritage & Raymond (2010) onderscheiden vier typen vragen die van elkaar verschillen door hun *epistemic gradient*. De epistemische gradient van een vraag hangt af van de informatiekloof tussen ‘vrager’ en ‘bevraagde’ en de commitment van de bevragee ten opzichte van degene die de vraag stelt. Ook Wunderlich (1976 in Mazeland 1992) maakt een soortgelijke indeling.²

- 1) Who did you talk to?
- 2) Did you talk to John?
- 3) You talked to John didn't you?
- 4) You talked to John?

Bij elke vraag bestaat er in meer of mindere mate een informatiekloof tussen de vrager en de bevragee. Iemand die eerste vraag (1) uitspreekt, heeft geen hypothese of kennis over het onderwerp van de vraag. Het is een open vraag met een vraagwoord (vraagwoordvraag) waarop een antwoord geprefereerd wordt. Het epistemische verschil tussen vrager en bevragee is groot. Bij de vierde vraag (4) is er een bepaald antwoord dat de vrager verwacht van de bevragee. De vrager heeft dan bijna net zo veel kennis als de bevragee. Deze vraag heeft dus een kleinere epistemische gradient en is ook wel bekend als B-event (Labov & Fanshel 1977; Clayman & Heritage 2002). De hoorder van de uiting heeft dan specifieke kennis die de spreker niet heeft, maar de spreker doet er wel een uitspraak over (Labov & Fanshel 1977). In (3) is een typische tag question uit het Engels te zien, waarop in paragraaf 2.5 uitgebreider wordt ingegaan. Zin (2) is een ja/nee-vraag waarbij de hoofdzinsvolgorde is omgedraaid (inversie).

2.4.2 Preferentie

Zoals in paragraaf 2.3 is gezegd, oriënteert een bevragee zich aan een relevantie-principe wanneer hij informatie van een bepaald type selecteert om het antwoord te geven. Zo lang er geen informatie geleverd is die van het type is dat in een vraag relevant gemaakt wordt, blijft de levering van dat type informatie conditioneel relevant (Mazeland 1992).

---

² Wunderlich (1976b) onderscheidt (i) zinnen voor vraagwoord-vragen (w-vragen, constituent-vragen of leemtevragen) (ii) zinnen voor ja/nee-vragen (beslissingsvragen of zinsvragen) (iii) zinnen voor keuze-vragen (disjunctieve (d-)vragen, alternatief-(vragen) en (iv) zinnen voor bevestigingsvragen (navragen).

Er is dus een bepaald antwoord dat wordt geprefereerd op de vraag die in het eerste paardeel is geproduceerd. Een antwoord kan op drie niveaus geprefereerd zijn, namelijk op handelings-, vorm- en contextniveau (Scheel 2010).

Handeling

Het eerste paardeel van een aangrenzend paar bevat een handeling en projecteert daarmee een bepaalde verwachting voor de handeling van het tweede paardeel van het aangrenzende paar (Schegloff & Sacks 1973; Houtkoop & Koole 2000; Mazeland 2003). De preferentie zit dus in de vraag zelf, niet in de spreker of hoorder. Een voorbeeld: op een uitnodiging wordt een acceptatie van de uitnodiging geprefereerd, terwijl de spreker met het doen van die uitnodiging kan hopen dat de uitnodiging niet wordt geaccepteerd. Als uit het antwoord blijkt dat op de uitnodiging geen acceptatie volgt, is de handeling van het tweede paardeel niet-geprefereerd terwijl het voor spreker wel een geprefereerd antwoord is (Schegloff & Sacks 1973; Houtkoop & Koole 2000; Mazeland 2003; Raymond 2003; Schegloff 2007).

Vorm

Aan de hand van de vorm van een eerste paardeel is op te maken wat de geprefereerde vorm is van het tweede paardeel. Antwoorden die niet voldoen aan de vormpreferentie bij een ja/nee-vraag, noemt Raymond (2003) ‘nonconforming responses’. Een ja/nee-vraag waar een antwoord op volgt zonder ja of nee is dus een nonconforming respons. Toch worden ja/nee-vragen regelmatig beantwoord met uitingen waarin geen ja of nee voorkomt. Er lijkt eerder geantwoord te worden op een van de ja/nee-vraag afgeleide vraagwoord-vraag (Mazeland 1992; Raymond 2003). Met een ja/nee-vraag reduceert de vragensteller het antwoordbereik dus tot een bepaalde waarde maar in dat bereik wordt niet altijd antwoord gegeven (Mazeland 1992).

Voor keuzevragen geldt dat de antwoorden ‘type-conforming’ zijn als één van de keuzeopties die in de vraag naar voren komen, genoemd wordt als antwoord. Op de vraag “Wil je thee of koffie”, is het antwoord “Doe maar iets fris” qua vorm niet-geprefereerd. Het is wel een relevant antwoord maar er is niet gekozen uit de keuzeopties die de spreker gaf.

Negatieve tag questions prefereren een ja. Een vraag als: “Well that makes you a Marxist, doesn’t it?” (Clayman & Heritage 2002) refereert een bevestiging. De positief geformuleerde bewering (of statement) die de vragensteller doet, refereert na een negatieve tag een bevestiging.

Context

Bij de hierboven besproken typen preferentie, valt te verwachten dat de gespreksdeelnemers een gedeeld perspectief hebben over preferentie omdat ze zich beiden kunnen oriënteren op de handeling en vorm van de vraag. Bij preferentie op contextniveau is dat niet zo. Gesprekdeelnemers moeten gedeelde kennis hebben over de context, voordat er gesproken kan worden over contextpreferentie. Een vraag als “Kan het die dag zijn?” heeft in een institutionele docent-leerling context een andere polariteitpreferentie dan in bijvoorbeeld een alledaagse context. De vragen die de docent stelt, zijn geen vragen om informatie, terwijl dat in een alledaags gesprek wel zo zou kunnen zijn. (Voor een compleet overzicht van literatuur op het gebied van preferentie, zie Scheel 2010).

2.5 Tag questions

2.5.1 Vorm

Tag questions zijn een combinatie van een hoofdzin en een hulpwerkwoord + voornaamwoord + interrogatief zoals bijvoorbeeld de zin: ‘You aren’t in pain, are you?’ (Harres 1998). De tag is het gedeelte achter de komma die de tegenovergestelde polariteit heeft dan de polariteit van de hoofdzin. Dit type tag question heet Reverse Polarity Tag Questions (RPTQ) en is het meest gebruikte type tag question. De Constant Polarity Tag Question (CPTQ) is een tag question waarbij de polariteit van de hoofdzin en van de tag hetzelfde zijn (Kimps & Davidse 2008). Een voorbeeld van zo’n zin is ‘You’ve seen him, have you?’. De meest voorkomende typen tag questions in het Engels zijn indicatieven, interrogatieven, imperatieven en exclamatieven (voor een overzicht zie McGregor 1995). Veel voorkomende typen tag questions in het Nederlands zijn ‘(of) niet’, ‘(of) wel’, ‘toch’ en ‘hè’ (voor de betekenis van deze woorden, zie paragraaf 2.6).

In het Nederlands komen zowel CPTQ’s als RPTQ’s voor. CPTQ’s komen voor in de vorm ‘hè’ en ‘toch’ zoals in ‘Dat is maar goed ook, toch?’. Nederlandse RPTQ’s lijken op

Engelse tag questions. De vertaling van de zin ‘It’s raining, isn’t it zou alleen niet zijn ‘Het regent, is het niet’ maar ‘Het regent, of niet’. De tag heeft wel, net als in het Engels de tegenovergestelde polariteit van de hoofdzin. Bij een positief gestelde zin hoort dus een negatieve tag, zoals in (1) en bij een negatief gestelde zin hoort een positieve tag, zoals in (2).

(1) Een soort yoga is dat, of niet?

(2) Dat is niet waar, of wel?

2.5.2 Functie

De functie van tag questions wordt door verschillende onderzoekers besproken vanuit conversatie-analytisch, corpusanalytisch en experimenteel perspectief. De meest besproken functies zijn het uitlokken van respons en het vragen om bevestiging (McGregor 1995; Andersen 1998; Kimps 2007; Kimps & Davidse 2008). Tag questions worden echter van oudsher ook wel gezien als het uiten van de onzekerheid van de spreker en dragen bij aan positieve beleefdheid (Andersen 1998; Tottie & Hoffmann 2006). Holmes (1983 in Tottie & Hoffmann 2006) maakt bij deze laatste functie een onderverdeling in twee type tag questions, de modale tag questions en de affectieve tag questions. Modale tag questions uiten vooral de onzekerheid van de spreker en hebben meestal een stijgende intonatie zoals in zin (3). Affectieve tag questions vallen uiteen in drie subtypes (faciliterend, verzachtend en uitdagend) en hebben meestal een dalende intonatie, zoals in (4).

(3) Fay Weldon’s lecture is at eight/isn’t it

(4) Make a cup of tea/would you?

Faciliterende tag questions zijn een uitnodiging voor de hoorder om toe te treden tot het discours, verzachtende tag questions zijn bedoeld om directieven te ‘verzachten’ (negatieve beleefdheidsstrategie) en de uitdagende tag questions zijn een strategie om te confronteren en te dwingen (Tottie & Hoffmann 2006).

In de Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS) wordt over tag questions gezegd:

“Aanhangselvragen [tag questions, IV] zijn korte vragen die aan een mededeling worden verbonden. Ze worden meestal voorafgegaan door een komma. De combinatie van mededeling en aanhangselvraag is als een vragende zin te

beschouwen: de functie van een aanhangselvraag is immers een vraag naar de bevestiging van of instemming met c.q. ontkenning van de inhoud van een mededeling, waarvan men niet zeker weet of deze juist is."

Over specifieke tags meldt de ANS dat 'hè', 'toch', 'niet', en 'wel' aan het einde van de zin om instemming/bevestiging vragen. Op positieve zinnen, gevolgd door 'hè' wordt een 'ja' geprefereerd. De meer tussenwerpsel-achtige 'hè', wordt vooral gebruikt wanneer tussen gesprekspartners een zekere vertrouwelijkheid bestaat die informeel taalgebruik mogelijk maakt. Daarbij kan 'hè' geplaatst achter een imperatief, ongeduld uitdrukken zoals in 'Afblijven, hè'.

2.5.3 Prosodie

Hoewel de ANS niets over de prosodische kenmerken van Nederlandse tag questions meldt, blijkt uit literatuur over Engelse tag questions, dat prosodie een van de bepalende factoren is voor de functie van tag questions (Tottie & Hoffmann 2006). Algeo (1990 in Tottie & Hoffmann 2006) onderscheidt tag questions op prosodisch niveau:

Informatieve tag questions, stijgende intonatie. De spreker heeft een idee over iets maar vraagt om informatie zonder te laten doorschemeren wat het antwoord volgens hem is.

Bevestigende tag questions, dalende intonatie. De spreker vraagt om bevestiging.
'Punctuational' tag questions, Algeo (1990) geeft geen informatie over prosodische kenmerken. De spreker herhaalt wat de vorige spreker heeft gezegd.

'Peremptory' tag questions, dalende intonatie. Een tag die onmiddellijk volgt op een universele waarheid. Het is onmogelijk voor de hoorder om het daarmee oneens te zijn.

Agressieve tag questions, geen informatie over intonatie. Een tag die lijkt op de '*peremptory*' tag questions. Bij de *agressieve* tag question heeft de hoorder echter geen reden om het er mee eens te moeten zijn.

Algeo (1990) benadrukt dat deze categorieën niet strikt van elkaar gescheiden zijn en dat een tag question meerdere functies kan hebben. De belangrijkste functie is volgens Algeo wel de geadresseerden betrekken in de conversatie, zoals ook Holmes (1983 in Tottie & Hoffmann 2006) die functie onderscheidt in de faciliterende tags. Toch zijn niet alle onderzoekers die zich bezighouden met tag questions het erover eens dat tag questions in functie kunnen worden onderscheiden door prosodische kenmerken. McGregor (1995) is van mening dat de toon waarop een tag question wordt uitgesproken niet bepalend is voor de hoofdbedoeling van de uitgesproken propositie. Een stijgende of dalende

intonatie verandert volgens hem niets aan de boodschap van de propositie. Wel kan de toon aangeven in hoeverre de spreker de uitgesproken propositie getuigt. Ik zal in mijn analyse wel aandacht besteden aan de prosodische kenmerken van tag questions maar ik zal me niet zo strikt aan het onderscheid houden dat Algeo (1990) en Holmes (1983) maken (in Tottie & Hoffmann 2006).

2.5.4 Respons

Volgens de principes van Grice (1975) dat sprekers meewerken aan een gesprek, is te verwachten dat hoorders (bevestigende) feedback zouden geven op uitingen die een tag question bevatten. Englert (2010) beschrijft dat tag questions om een respons vragen die hetzelfde zijn als de polariteit van hoofdzin zin en het tegenovergestelde zijn van de tag. De zin ‘Een soort yoga is dat, of niet’ vraagt dus om een positieve respons. Toch blijkt dat er in veel gevallen geen antwoord gegeven wordt op tag questions (Andersen, 1998). In zijn onderzoek naar tag questions gebaseerd op het ‘Corpus of London Teenage Language’ en het ‘British National Corpus’ blijkt dat in 40% van de gevallen geen antwoord wordt gegeven door volwassenen op tag questions. Bij tieners is dit percentage zelfs 60%. Andersen (1998) vraagt zich dus terecht af of tag questions wel om een respons vragen. In tegenstelling tot Coates (1988 in Andersen 1998) die van mening is dat tag questions de deelnemers van het gesprek faciliteert door hen uit te nodigen in het discours, is Andersen (1998) van mening dat tag questions beschreven moeten worden in termen van de bereidheid van de spreker om het perspectief van de hoorder mee te nemen in zijn communicatie naar die hoorder. Hij beweert dat tag questions niet zozeer om een openlijke respons vragen, maar bedoeld zijn om de cognitieve achtergrond van de hoorders in ogenschouw te nemen en een ‘open verbinding’ te houden met de hoorders.

2.6 Partikels

In de vorige paragraaf zijn tag questions besproken. Tag die in tag questions in het Nederlands voorkomen zoals ‘hè’ en ‘toch’, hebben niet altijd een duidelijk betekenis. Van der Wouden & Caspers (2008) omschrijven partikels als volgt:

“Partikels zijn heterogene, moeilijk af te bakenen groep van woorden en woordcombinaties die gemeen hebben dat hun bijdrage aan de betekenis van de uiting waarin ze voorkomen niet zozeer semantisch, als wel pragmatisch is”.

Partikels hebben dus niet zozeer een eigen betekenis maar kunnen wel bijdragen aan het veranderen van de toon van een uiting. Vragen waarin discours partikels als ‘toch’ voorkomen, geven een zeer sterke antwoordsuggestie mee. Ze kunnen de interpretatie van bijvoorbeeld een vraag reguleren (Van Alphen 2003). Door de sturende werking van deze partikels wordt de gewenste inhoud van het antwoord aangegeven. Volgens Haeseryn, Romijn, Geerts, De Rooij en Van der Toorn (1997) (in het vervolg: ANS) suggereren vragen met daarin onbeklemtoonde partikels als immers, toch en zeker een bevestigend antwoord. Op een vraag als: "Hij had al lang klaar moeten zijn: hij heeft toch tijd genoeg gehad?", wordt een ja-antwoord geprefereerd (Scheel 2010).

3. Methode

3.1 Conversatie-analyse

De conversatie-analyse doet onderzoek naar interactionele handelingen. Gespreksvoerders worden dan ook beschreven als mensen die handelingen uitvoeren. Binnen de conversatie-analyse wordt weinig tot geen aandacht besteed aan theorieën als de taalhandelingstheorie (Austin & Searle) en de beleefdheidstheorie (Brown & Levinson), waar intenties en behoeften van de gespreksdeelnemers een belangrijke rol spelen. Het doel van de conversatie-analyse is namelijk om patronen te ontdekken in hoe gespreksdeelnemers betekenissen tot stand brengen en hoe zij interacties op een ordelijke manier vormgeven en niet om na te gaan wat een spreker bedoelt of beoogt met een bepaalde uiting (Houtkoop & Koole 2000). In conversatie-analytisch onderzoek wordt bestudeerd hoe de hoorder in de volgende beurt reageert op de uiting van zijn gespreksdeelnemer.

Conversatie-analytisch onderzoek is exploratief van aard. Dat wil zeggen dat van tevoren niet precies vaststaat wat er onderzocht wordt. De analyse van een gesprek wordt over het algemeen breed ingezet en observaties in de data zijn aanleiding om in de literatuur op zoek te gaan naar soortgelijke fenomenen. Van daaruit worden dan vervolgens specifiekere observaties gedaan, waardoor de analyse een duidelijkere focus krijgt. Het onderzoek dat in deze scriptie wordt beschreven, is dus het eindresultaat van een aantal keuzes die zijn gemaakt gedurende het onderzoek.

3.2 Onderzoeksmateriaal

Het onderzoeksmateriaal voor dit onderzoek bestaat uit twee gesprekken die zijn opgenomen op video. Het zijn alledaagse gesprekken die Hester voert met de mensen met wie zij het meest communiceert. Er is een gesprek van 41 minuten tussen Hester en haar verzorgster Paula en een gesprek van ongeveer 23 minuten tussen Hester, haar partner Harriët en hun zoon Johan die in groep 3 zit. De gesprekken zijn vanuit twee perspectieven opgenomen. Er was een camera gericht op het scherm van de MyTobii waardoor de acties van Hester goed te zien zijn, en er was een camera die Hester en haar gesprekspartners goed in beeld brachten.

3.2.1 *Extra onderzoeksmateriaal*

Voor het onderzoek is ook extra materiaal opgenomen om van een specifieke activiteit (vragen stellen) fragmenten te kunnen analyseren in een andere setting dan de setting in het onderzoeksmateriaal dat ik al tot mijn beschikking had. Daarvoor is de setting waarin Hester en haar gesprekspartners zich bevinden nagebootst in een oogbewegingslaboratorium.

In totaal hebben 12 mensen in duo's gesprekken gevoerd, er zijn dus zes gesprekken opgenomen. De personen zijn willekeurig aangewezen als 'Tobii-persoon' (B) en gesprekspartner van de 'Tobii-persoon' (A). De gesprekken duurden gemiddeld 5 minuten. Ik spreek hieronder over 'experiment', daar moet echter wel bij worden opgemerkt dat het geen experiment is waarbij rekening is gehouden met allerlei factoren die van invloed zouden kunnen zijn op de resultaten. Het ging mij erom extra materiaal te verzamelen waarin vragen voorkwamen. Een quasi-experimentele setting was hiervoor de beste manier. Om vragen 'uit te lokken' kregen de proefpersonen de opdracht om een specifieke taak uit te voeren.

3.2.2 *Procedure*

Het experiment werd uitgevoerd door twee personen. B nam plaats achter de MyTobii waarop dezelfde software geïnstalleerd was als op Hesters Tobii. Tegen B werd gezegd dat hij absoluut niet mocht praten, knikken of andere dingen doen om te communiceren met zijn gesprekspartner A. Persoon B mocht alleen communiceren door middel van het toetsenbord op het Tobii-scherm. Om elke andere vorm van communicatie tussen A en

B uit te sluiten, stond A tijdens het experiment achter B. Op die manier kon A meelesen op het scherm van de Tobii, zoals dat in werkelijkheid ook gebeurt bij Hester.

Voordat het experiment begon, kreeg B een kwartier de gelegenheid om te wennen aan de oogbediening van het toetsenbord op de MyTobii. Daarvoor kreeg hij de taak om de tekst van een lied foutloos te typen en elke zin uit te laten spreken. Een andere taak was om tegen de onderzoekers te praten via de MyTobii. Met deze taken kon de proefpersoon oefenen met het vinden van de letters en de spatiebalk maar ook met het wissen van een letter of complete uiting. Na het oefenen kreeg B instructies voor het uitvoeren van een gezamenlijke taak met A. Persoon A kreeg zijn instructies in een andere ruimte dan persoon B.

3.2.3 Taak

De taak die de proefpersonen moesten uitvoeren is gebaseerd op de taak die Mennecke, Valachich en Wheeler (2000) hun proefpersonen lieten uitvoeren in een onderzoek naar de ‘task-media fit hypothesis’. De proefpersonen kregen asymmetrische informatie en moesten de informatie die de ander niet had, op een effectieve manier delen om zo de dichtstbijzijnde arts te kiezen. In mijn experiment kregen de proefpersonen ook asymmetrische informatie. Bovendien had B meer ‘rechten’ omdat hij jarig was. De taak was als volgt:

Tegen B werd gezegd: vandaag ben je jarig en jij mag kiezen wat je gaat eten. Je wilt graag pastasalade eten en je gaat samen met A boodschappen doen. Je wilt ook graag bloemen halen en taart. Je bent verlamd en je kunt alleen nog communiceren met de MyTobii. Je mag geen andere vorm van communicatie gebruiken zoals gebaren of verbale uitingen.

Tegen A werd gezegd: B is jarig en mag zeggen wat hij wil eten. Ook wil B nog een aantal andere dingen kopen. Jij gaat met B mee. Voer een gesprek met B en kom erachter welke ingrediënten jullie moeten halen voor het eten en wat hij graag nog meer wil kopen. Kom ook tot overeenstemming waar jullie dat het beste kunnen doen. B is verlamd en kan alleen communiceren via de MyTobii.

Na het uitvoeren van de taak werden een aantal vragen gesteld aan A en B zoals welke strategie A had gekozen om informatie van B te krijgen en hoe B dit had ervaren. Ook

konden zij commentaar leveren op het typ-scherm en het gebruik van de MyTobii. Op deze manier heb ik inzicht gekregen in wat een Tobii-gebruiker ervaart bij het typen en welke strategie die een gesprekspartner toepast als het prettigst wordt ervaren. Deze informatie zou ik door slechts het analyseren van de gesprekken niet te weten zijn gekomen.

3.3 Manier van transcriberen

De gesprekken tussen Hester en haar gesprekspartners zijn getranscribeerd volgens het partituurmodel: alle deelnemers in het gesprek hebben een aparte regel waarin hun uitingen worden weergegeven. Uitingen van verschillende gespreksdeelnemers die tegelijk worden gedaan, zijn onder elkaar weergegeven. Een witregel betekent een nieuwe ronde. De gesprekken tussen A en B zijn minder gedetailleerd weergegeven in een globaal transcript.

De letters Ha staan voor Harriët, de partner van Hester. 'J' staat voor Johan, 'P' staat voor Paula³ en 'T' staat voor Tobii. In regel T (Tobii) is te zien wat Hester tot dat moment heeft getypt. In regel H is het typeproces van Hester te volgen. De letters die zij typt, worden synchroon aan het verloop van de interactie genoteerd in het lettertype courier new. Op die manier kan geanalyseerd worden wanneer Hester haar uiting begint, eindigt of wijzigt. Een uiting die zij laat klinken via de MyTobii is te herkennen aan het lettertype times new roman. Ditzelfde lettertype is gebruikt voor de uitingen van Harriët, Paula en Johan.

(1) Fragment 1

1	Ha	ga maar lekker naast mama zitten	
2	J		oké
3	H	Net	beg onnen
4	T	Net begonnen	
5			
6	Ha	we beginnen met de <u>standaard</u> vraag van de dag	
7	J		
8	H	met	1
9	T	Net begonnen met 1	

---

³ De namen in de transcripten zijn om privacyredenen geanonimiseerd.

De pauzes die voorkomen in de gesprekken zijn genoteerd op een aparte regel, tenzij Hester tijdens een pauze aan het typen is. Dan is de pauze genoteerd op de regel van de gespreksdeelnemer die voor de pauze aan het woord was. Letters en uitingen die Hester wist, zijn te herkennen aan de ~~doorgehaalde tekst~~ of de uiting ((wist alles)).

3.4 Operationalisatie

In dit onderzoek is naar verschillende aspecten van vragen gekeken om inzichtelijk te maken hoe de gesprekspartners van Hester- vragen stellen aan haar en hoe ze daarbij omgaan met haar probleem. Om daar achter te komen heb ik twee typen interacties geanalyseerd, die hierboven besproken zijn. Eerst heb ik gekeken of de vier typen vragen die Heritage & Raymond (2010) onderscheiden ook terug te vinden waren in mijn onderzoeksmateriaal. Toen dat zo bleek te zijn, heb ik gekeken of de vragen die aan Hester worden gesteld, geformuleerd worden in termen van grote of kleine epistemische verschillen en waar dat dan precies in zit. Daarbij heb ik gelet op de plaats van de vraag in de interactie, de formulering van de vraag, de prosodische kenmerken van de vraag, evenals de syntactische en semantische kenmerken van de vraag. Op die manier heb ik geprobeerd om zo specifiek mogelijk te zeggen welke vraagstrategieën Hesters gesprekspartners hanteren in de interactie met Hester. In de analyse zal ik laten zien dat Hesters gesprekspartners het antwoorden voor haar zo eenvoudig mogelijk maken door vragen te stellen in termen van kleine epistemische verschillen. De vragen die aan haar gesteld worden prefereren meestal niet eens een antwoord. De typen vragen die worden gesteld, lijken wel voor een deel afhankelijk te zijn van het type interactie.

4. Analyse

De vier typen vragen die Heritage & Raymond (2010) onderscheiden, komen ook voor in het onderzoeksmateriaal. De indeling in vier typen vragen voldoet vanuit epistemisch perspectief echter niet. Vanuit epistemisch perspectief is bijvoorbeeld een vraagwoordvraag niet één type vraag. De vraagwoordvragen ‘wat wil je drinken’ en ‘wat wil je voor wijn’ zijn verschillende typen vragen omdat ze geformuleerd worden in andere termen van epistemische verschillen. En een vraag als ‘welke bordeaux wil je’ is weer een ander type vraag die een kleiner epistemisch verschil poneert dan de vraag ‘wat wil je voor wijn’. Een vraagwoordvraag is dus niet één type vraag maar kan worden

onderverdeeld in termen van minder of meer epistemisch verschil⁴. Dat geldt ook voor de andere typen vragen die Heritage & Raymond (2010) onderscheiden.

De analyse is ingedeeld op basis van de vier typen vragen die Heritage & Raymond (2010) onderscheiden. Ik zal laten zien dat de vragen die qua vorm bij een vraagtype passen, niet allemaal geformuleerd zijn in termen van dezelfde epistemische verschillen. Op die manier zal duidelijk worden dat de indeling in vier typen vragen en daarmee in vier niveaus van epistemische verschillen complexer is dan Heritage & Raymond (2010) voorstellen.

4.1 Vraagwoordvragen

Vraagwoordvragen zijn vragende zinnen waarvan het eerste zinsdeel een vraagwoord bevat zoals ‘wie’, ‘wat’, ‘waar’, ‘hoe’, ‘waarom’, enz.

4.1.1 *Op zichzelf staande vraagwoordvraag*

Vraagwoordvragen worden meestal geformuleerd in termen van grote epistemische verschillen. In de gesprekken met Hester worden ze vaak gebruikt om herstel te initiëren, zoals de vraag in regel 1732 in fragment 3.

(3) **Fragment 3**

1728	H		Dus nu <u>moeten</u> ze
1729	T		Dus nu moeten ze
1730			
1731			(3.1)
1732	P	→	wie moeten wat bedoel je?
1733	H		t h uis ko men
1734	T		Dus nu moeten ze thuis komen
1735			
1736			(4.1) ((P leest mee op scherm))
1737	P		hmhm (1.7) jahaa::
1738	H		Dus nu moeten ze ↑thuis komen
1739	T		Dus nu moeten ze thuis komen

---

⁴ Vragen worden niet ingedeeld in categorieën van grote of kleine epistemische verschillen maar op een meer glijdende schaal. Het gaat om het epistemische verschil ten opzichte van andere vragen.

In regel 1732 vraagt Paula aan Hester wat ze bedoelt met haar uiting in regel 1728. Paula stelt een vraagwoordvraag waarna een pauze valt van 4.1 seconden waarin Paula meeleeft op het scherm. Paula formuleert haar vraag in termen van grote epistemische verschillen, ze heeft echt een antwoord op de vraag nodig voordat het gesprek kan worden voortgezet. Paula wacht dan ook op Hester, die in regel 1738 antwoord geeft op haar vraag.

4.1.2 *Vraagwoordvraag gevolgd door een ja/nee-vraag*

Vraagwoordvragen worden ook gesteld om een verteluitnodiging te doen. In regel 1262 (fragment 4) vraagt Paula met een vraagwoordvraag of het nu weer helemaal lekker gaat met Hesters vader.

(4) **Fragment 4**

1262	P	→	°Oké(.) <maar vertel eventjes> hoe hoe:ww gaat het met jullie
1263	H		((wist alles))
1264	T		
1265			
1266	P	→	↓pap gaat ie gaat ie nu weer helemaal l↑ekker off↑u::h]
1267	H		G
1268	P		<u>3.0</u>
1269	H		gaat
1270	T		gaat
1271			
1272	P		want jij zei pas geleden van mwah::: hij is 'n ↑beetje:hh
1273	H		B e t
1274	T		Gaat bet
1275	P		2.0
1276	H		beter
1277	T		Gaat beter

Het is opvallend dat Paula meteen na haar vraagwoordvraag een ja/nee-vraag stelt (regel 1262). Door de toevoeging van de ja/nee-vraag waarin ze aangeeft dat ze weet dat het eerder niet lekker met hem ging, formuleert Paula haar vraag in termen van een kleiner epistemisch verschil dan wanneer ze alleen de vraag 'hoe gaat het met jullie pap' had gesteld. Het antwoord op die vraag is breder dan het antwoord dat op de ja/nee-vraag gegeven kan worden. Maar op de ja/nee-vraag wordt niet (alleen) een 'ja' of 'nee'

geprefereerd, er wordt een antwoord geprefereerd alsof er een vraagwoordvraag gesteld is. Paula simpificeert haar vraagwoordvraag dus tot een ja/nee-vraag die gemakkelijker te beantwoorden is. Hetzelfde doen interviewers om van een moeilijk te beantwoorden vraag een gemakkelijker te beantwoorden vraag te maken (Houtkoop & Antaki 1997).

De ja/nee-vraag wordt afgebroken na 'offu::h'. Als Paula haar uiting na 'offu::h' had afgemaakt en antwoordopties had gegeven, dan zou haar vraag een keuzevraag zijn geweest. Ze had haar vraag dan in termen van kleinere epistemische verschillen geformuleerd omdat Hester dan een van beide opties had moeten kiezen om een geprefereerd antwoord te geven (Raymond 2003). Nu is de ja/nee-vraag echter nog steeds een verteluitnodiging, net zoals de vraagwoordvraag dat was. Hester kan na 'offu::h' als het ware de afgebroken keuzevraag afmaken door zelf de tweede keuzeoptie te geven, waarmee ze ook meteen het antwoord van haar keuze geeft. Hester antwoordt uiteindelijk op de vraagwoordvraag en niet op de laatste gestelde ja/nee-vraag. Ze geeft daarmee op vormniveau een nonconforming respons (Raymond 2003) omdat het antwoord in grammaticaal opzicht niet met de vorm van de ja/nee-vraag overeenkomt. Op handelingsniveau is het antwoord van Hester echter wel geprefereerd omdat ze na de verteluitnodiging vertelt hoe het met haar vader gaat ('gaat beter').

4.1.3 *Vraagwoordvraag met/ zonder zelfstandig naamwoord*

Vraagwoordvragen komen ook veel voor in de gesprekken uit het experiment, bijvoorbeeld om bij B te achterhalen wat hij wil eten. De meeste vragen hebben de structuur van vraagwoord+ zelfstandig naamwoord zoals 'Wat voor toetje'. Een andere zinsstructuur die voorkomt bij vraagwoordvragen is vraagwoord + persoonsvorm + onderwerp zoals 'Wat wil je eten vanavond'. In fragment 5 is te zien dat de eerste vraag die A stelt een vraag is van het type vraagwoord + persoonsvorm + onderwerp.

(5) **Fragment 5**

1	A	Nou je bent jarig, wat wil je eten vanavond?
2		→ Wil je ook taart of alleen avond eten?
3		→ En wat voor drankjes?
4	B	Pasta
5	A	Pasta wil je eten

A formuleert haar vraag ‘wat wil je eten vanavond’ in eerste instantie in termen van grote epistemische verschillen. Ze specificceert ‘eten’ namelijk nog niet direct. Na het stellen van de vraag, stelt ze echter direct een ja/nee-vraag waar ze eten wel specificceert, namelijk ‘avondeten’. Ze formuleert haar vraag daarmee dus in termen van kleinere epistemische verschillen dan wanneer ze alleen de vraag ‘wat wil je eten vanavond’ had gesteld. Na de vraag ‘ook taart of alleen avondeten’ volgt weer een vraag van het type vraagwoord + zelfstandig naamwoord, namelijk ‘en wat voor drankjes?’ (regel 3). A formuleert deze vraag in termen van grotere epistemische verschillen omdat ze ‘drankjes’ niet specificceert. Die verschillen zijn echter wel kleiner dan wanneer ze de vraag ‘wat wil je drinken’ had gesteld, omdat ‘drankjes’ een specifiek zelfstandig naamwoord is, en ‘drinken’ niet.

4.2 Keuzevragen

De categorie keuzevragen wordt door Heritage & Raymond (2010) niet genoemd. Ze komen echter wel voor in het onderzoeksmateriaal. In de gesprekken met Hester slechts twee keer, waarvan één niet echt een keuzevraag te noemen is (zie fragment 4). Maar in de gesprekken die gevoerd zijn in het experiment, komen keuzevragen wel vaker voor.

4.2.1 Keuzevraag met zelfstandig naamwoorden als antwoordopties

In een keuzevraag worden antwoordopties gegeven zoals in de vraag ‘Wil je de taart bij de supermarkt halen of bij de supermarkt’ (regel 39, fragment 6). Deze vragen hebben de structuur ‘wil je x of wil je y’, waarbij x en y voor een zelfstandig naamwoord staan. Als antwoord op de vraag wordt één van de twee keuzeopties geprefereerd.

(6) Fragment 6

37	A		Oké. Ennuhm waar kunnen we het beste boodschappen halen denk je?
38			Want die ene dingen kunnen allebei in de supermarkt.
39		→	Wil je de taart bij de bakker halen of bij de supermarkt?
40	B		H e
41	A		Oh bij de Hema. Zo’n halve(.) nemen we die.
42	B		Hema

In fragment 6 is te zien dat een bevraagde niet altijd het geprefereerde antwoord geeft. B komt namelijk zelf met een andere winkel waar ze naartoe wil en ze geeft dus een niet-geprefereerd antwoord (regel 42). Het antwoord dat ze geeft is wel een relevant antwoord, maar is niet ‘type-conforming’ (Raymond 2003). A had haar vraag ook kunnen

formuleren als ‘waar wil je taart kopen’ zoals ze ook deed in de voorgaande vraag ‘waar kunnen we het beste boodschappen halen denk je’. Ze noemt in haar vraag echter al twee specifieke winkels. Daarmee formuleert ze haar vraag in termen van kleinere epistemische verschillen dan wanneer ze de vraag ‘waar wil je taart kopen’ had gesteld, waarin geen specifieke winkels worden genoemd.

4.3 Ja/nee-vragen

Ja/nee-vragen hebben de vorm van een hoofdzin waarbij de persoonsvorm en het onderwerp zijn omgedraaid (inversie). Zoals in fragment 4 duidelijk werd, komen ja/nee-vragen niet altijd op zichzelf voor maar ook na vraagwoordvragen. Op die manier kan een ja/nee-vraag van een vraagwoordvraag een vraag maken die in minder grote epistemische verschillen is geformuleerd. Op zo’n ja/nee-vraag wordt een antwoord met ‘ja’ of ‘nee’ geprefereerd maar vaak wordt er op een vraagwoordvraag variant van de ja/nee-vraag geantwoord (zie fragment 4), zoals ook Mazeland (1992) en Raymond (2003) beweren.

4.3.1 Ja/nee-vraag als verwijzing naar eerdere uiting

In de gesprekken met Hester worden ja/nee-vragen vooral gesteld om naar de mening van Hester te vragen en soms om een inhoudelijke vraag te stellen (zie fragment 4). In fragment 7 is een voorbeeld te zien van zo’n meningsvraag.

(7) Fragment 7

770	P	>maar dat he-zie ik niet ik zie het meer<
771	H	f g
772	T	Gewoon beetje labiel dacht ik of g
773		
774	P	i-voorlopig zie ik het niet als een handicap.
775	H	e p
776	T	Gewoon beetje labiel dacht ik of gep
777		
778	P	→ (0.6) of w↑el (.) °wat denk jij?°
779	H	e
780	T	Gewoon beetje labiel dacht ik of gep
781		
782	P	→ °° vind je d↑at °°
783	H	s gepest

784	T	Gewoon beetje labiel dacht ik of gepest
785		
786	P	(1.1) ° Als je slim bent ↓°
787	H	
788	T	Gewoon beetje labiel dacht ik of gepest
789		
790	P	(1.3) En voor <u>mij</u> zou het hoogst[ens
791	H	[<u>Gewoon beetje labiel dacht ik of gepest</u>
792	T	Gewoon beetje labiel dacht ik of gepest
793		
794	P	(1.0) Ok <u>j↑a</u>

In regel 770 t/m 778 is Paula aan het vertellen dat ze de hoogbegaafdheid van haar dochter voorlopig niet ziet als een handicap. Vervolgens stelt ze drie meningsvragen aan Hester. De eerste is een tag question met ‘of wel’, waarop een negatieve respons geprefereerd wordt. De tweede vraag die daar vrijwel direct achteraan komt is de vraagwoordvraag ‘wat denk jij’. Hier zou Hester een heel breed antwoord op kunnen geven, zoals haar visie op het onderwerp hoogbegaafdheid. Maar na die tweede vraag volgt meteen de ja/nee-vraag ‘vind je dat’, waarmee Paula met ‘dat’ verwijst naar haar zojuist geuite eigen mening (regel 770 t/m 778). Na 1.1 seconden geeft Paula met haar uiting ‘als je slim bent’ (regel 786) als het ware nog een toelichting op wat ze bedoelt met ‘dat’ in regel 782. Paula had het ook bij de vraag ‘wat denk jij’ kunnen laten, waarbij ze Hester haar eigen antwoord had kunnen laten formuleren. Door de toevoeging ‘vind je dat’ formuleert Paula haar vraag in termen van een kleiner epistemisch verschil dan wanneer ze alleen de vraag ‘wat denk jij’ had gesteld, wat een groter epistemisch verschil poneert dan met de toevoeging van de ja/nee-vraag.

4.3.2 Ja/nee-vraag met zelfstandig naamwoord

In het experiment werden ook ja/nee-vragen gesteld. De structuur van die vragen was meestal als volgt: persoonsvorm + onderwerp + zelfstandig naamwoord (wil je x). Het zelfstandig naamwoord is het onderwerp waar de vraag over gaat. In een vraag uit het experiment is dat bijvoorbeeld ‘toetje’ in de vraag ‘Wil je ook nog een toetje’ (fragment 8).

(8) **Fragment 8**

17	A	→	Wil je ook nog een toetje?
18	B		Ja
19	A	→	En wat voor toetje?
20	B		Tiramisu

In regel 17 vraagt A of B ook nog een toetje wil. Deze vraag formuleert A in termen van grotere epistemische verschillen dan wanneer ze de vraag ‘Wat wil je nog voor toetje’ had gesteld. Daarmee zou ze namelijk aangegeven al te weten dat B nog een toetje wil, maar alleen nog niet wat voor toetje. Bij de vraag ‘wil je ook nog een toetje’ is nog niet duidelijk of B nou wel of geen toetje wil. Uit de vergelijking van deze twee vragen valt op te maken dat de theorie over vraagwoordvragen en ja/nee-vragen en hun epistemische verschillen, niet altijd opgaat. De ja/nee-vraag is in dit geval geformuleerd in termen van grotere epistemische verschillen dan de vraagwoordvraag die A ook had kunnen stellen. A stelt na de ja/nee-vraag niet voor niets de vraag ‘wat voor toetje’. Er is geen reden om na het stellen van een vraag die geformuleerd is in termen van grotere epistemische verschillen een vraag te stellen in termen van nog grotere epistemische verschillen om tot overeenstemming te komen over wat voor toetje er gekocht moet worden.

4.3.3 Ja/nee-vraag met zelfstandig naamwoord als antwoordvoorstel

Ja/nee-vragen worden ook gesteld om een voorstel te doen aan de bevragee zoals in de vraag ‘zullen we pastasalade met rucola doen?’ (zullen we x met y doen). Met het uitspreken van deze vraag (regel 11, fragment 9), formuleert A de vraag in termen van een kleiner kennisverschil dan met de vraag ‘wat zullen we door de pasta doen’. Dat komt door het noemen van een specifieke ingrediënt dat door de pastasalade kan worden gedaan. A wil alleen nog bevestiging van B horen. De vraag ‘wat zullen we door de pastasalade doen’ is veel meer een open vraag, waar heel verschillende antwoorden op gegeven kan worden en wordt geformuleerd in termen van grotere epistemische verschillen. Er wordt ook geen specifiek zelfstandig naamwoord genoemd.

(9) **Fragment 9**

10	A		Oké dan moeten we dus eh. wat voor taart en wat voor pastasalade?
11		→	Zullen we pastasalade met eeh hoe heet het (.) rucola (.) doen?
12	B		Ja graag
13	A	→	Wat wil je nog meer? (.) Olijven?
14	B		Ja

De tweede vraag uit het fragment is juist zo'n open vraagwoordvraag die een groot antwoordbereik in zich heeft, namelijk: 'wat wil je nog meer?' (regel 13). Daarna volgt een korte pauze en een voorstel als antwoord op de vraag. ('Olijven?'). Het antwoord op de vraag is eigenlijk hetzelfde als die op de vraag daarvoor ('ja'). De formulering van deze vraag wordt echter in eerste instantie gedaan in termen van een groter epistemisch verschil dan de eerste vraag. Op de vraag had B uiteenlopende antwoorden kunnen geven. Door de toevoeging van de ja/nee-vraag 'Olijven?' noemt A al een specifieke ingrediënt die ook door de pastasalade kan. Door dit voorstel te doen, wordt een kleiner epistemisch verschil geconstrueerd.

Het verschil tussen de eerste en tweede vraag uit dit fragment is dus de constructie van de vraag. De eerste vraag is een ja/nee-vraag met een antwoordvoorstel erin verwerkt, terwijl de tweede vraag een vraagwoordvraag is waarin geen zelfstandig naamwoord wordt genoemd en waarop verschillende antwoorden gegeven kunnen worden. Door daar een zelfstandig naamwoord als antwoordvoorstel achter te zetten, wordt de vraagwoordvraag een ja/nee-vraag en wordt de vraag geformuleerd in termen van kleinere epistemische verschillen.

4.4 Tag questions

Tag questions komen veel voor in de gesprekken met Hester. Tags worden gebruikt om van een bewering een vraag te maken en worden achteraan de beurt geplaatst. De tags die het meeste worden gebruikt zijn 'of niet' (door Paula) en 'toch' (door Harriët). Over het algemeen poneren declaratieve vragen een kleiner epistemisch verschil dan interrogatieven. Een declaratief vraagt meestal niet zozeer om nieuwe informatie, maar om bevestiging (Heritage & Raymond 2010). Niet alle tag questions worden echter geformuleerd in termen van dezelfde epistemische verschillen. Afhankelijk van de soort tag, de plaats van de tag in de zin en de handeling waaraan een tag is verbonden, worden tag questions geformuleerd in termen van grotere of kleinere verschillen en wordt op een tag question wel of geen antwoord geprefereerd. Hieronder zal ik eerst kort uitleggen wat een beurtopbouw eenheid en een plaats-relevant-voor-overdacht is om zo de plaats van de tag in de zin beter te begrijpen

Een beurt bevat een of meerdere beurtopbouweenheden. Een beurtopbouweenheid (TCU) zo is vormgegeven dat de recipiënt daar verwachten op kan baseren waar de lopende TCU compleet zal zijn (Mazeland 2003). Het eerstmogelijke voltooiingspunt is een plek waarop beurtoverdracht kán plaatsvinden. Die mogelijkheid hoeft echter niet benut te worden. Een spreker kan aanwijzingen geven om een mogelijk voltooiingspunt niet als zodanig te behandelen. Als gespreksdeelnemers wel uitzoeken of er rond zo'n voltooiingspunt van beurt gewisseld kan worden, wordt het eerstmogelijke voltooiingspunt een plaats-relevant-voor-overdracht (TRP).

4.4.1 Tag question met 'of niet' op de grens van een TCU

In fragment 10 zegt Paula tegen Hester dat het wel wonderlijk zou wezen als alles alleen maar goed zou gaan met kinderen (regel 1047). De intonatie van 'of niet' gaat aan het eind omhoog. Volgens verschillende onderzoekers, valt uit een stijgende intonatie op te maken dat de spreker zijn onzekerheid uit (zie paragraaf 2.5.2).

(10) **Fragment 10**

1047	P	→	Zou wel wonder:eh lijk wezen 'e of ↑nie . .pt 'k JA:: ik
1048	H		m
1049	T		Zie je wel m
1050			
1051	P		ik ik zie ook gewoon duidelijk verschil in <u>karakter</u> eanzo
1052	H		Meer t toch
1053	T		Zie je wel meer toch

Hier lijkt dat echter niet het geval te zijn. Paula praat na haar vraag namelijk verder over het onderwerp en beargumenteert als het ware al het antwoord dat geprefereerd wordt: een positieve respons (Englert 2010). Deze vraag wordt in termen van kleinere epistemische verschillen geformuleerd. Paula zet immers zelf al het gesprek voort door direct na het stellen van haar vraag verder te praten. Er wordt dus niet echt een antwoord op de vraag geprefereerd, want hoewel de uiting van Paula in 1047 is syntactisch compleet na “zou wel wonderlijk wezen, of nie”, geeft ze aan dat het mogelijke voltooiingspunt niet als zodanig behandeld moet worden. Er is hier dus geen sprake van een plaats-relevant-voor-overdracht (TRP). Op Paula's vraag wordt hoogstens een korte, instemmende respons geprefereerd, zoals 'hmhm'.

4.4.2 Tag question met 'toch' op een TRP

Een voorbeeld van een andere tag question die in termen van kleine epistemische verschillen is geformuleerd, is te zien in fragment 11. Harriët zegt in regel 1345 en 1349 dat het maar goed is dat ze op Jesse's school op een andere spellingsmethode zijn overgegaan. Aan het einde van de beurt plaatst ze 'toch' achter haar uiting.

(11) **Fragment 11**

1341 Ha (7.9) ((kijkt mee op scherm))
1342 H Geen idee , q €
1343 T Geen idee,
1344
1345 Ha → Ja tis maar goed dat ze op een andere spelling
1346 H w wat
1347 T Geen idee, wat
1348
1349 Ha → zijn overgegaan↓ t↑och↓
1350 H b
1351 T Geen idee, wat b
1352
1353 Ha (5.3) ((kijkt mee op scherm))
1354 H e t e betekent
1355 T Geen idee, wat betekent

De stijgende intonatie van 'toch' en de syntactische compleetheid van de zin, maakt dat er na deze vraag van beurt gewisseld kan worden. Englert (2010) zegt dat de spreker met het uitspreken van 'toch' een bepaalde veronderstelling toetst bij de uitgesproken propositie. Daar lijkt hier echter minder sprake van te zijn. Harriët geeft namelijk meer haar eigen mening dan dat ze bij Hester peilt of zij het ook een goede zaak vindt dat de school van Jesse school ervoor heeft gekozen om op een andere spellingsmethode over te gaan. Het gesprek kan doorgaan zonder Hesters mening over deze uitspraak. Een instemmend 'hmhm' zou hier op zijn plaats zijn maar is niet perse nodig. Harriët formuleert haar vraag in termen van een klein epistemisch verschil. Zij had ook kunnen vragen 'Vind je het ook een goede zaak dat ze op een andere spellingsmethode zijn overgegaan?' of zelfs 'Wat vind jij ervan dat ze overgegaan zijn op een andere spellingsmethode?' wat in termen van een groter kennisverschil is geformuleerd dan de vraag 'Het is maar goed dat ze op een andere spelling zijn overgegaan, toch?'

4.4.3 Tag question met 'toch' binnen een TCU

De tag 'toch' kan ook voorkomen binnen een beurtopbouweenheid (TCU) en lijkt dan meer op een partikel dan op een tag. In fragment 12 is een fragment te zien waarin 'toch' binnen een TCU voorkomt.

(12) **Fragment 12**

36 A → Maar je bent toch jarig. Dan ga je toch niet zelf bloemen kopen voor je
37 → zelf, dat krijg je toch cadeau.
38 B Feestelijk

Door de formulering van de vraag 'Maar je bent toch jarig? Dan ga je toch niet zelf bloemen kopen voor jezelf, dat krijg je toch cadeau?' (regel 37), geeft A expliciet aan dat ze weet dat B jarig is. Ze geeft bovendien aan dat ze van mening is dat B die bloemen cadeau zou moeten krijgen en niet zelf zou moeten kopen. De spreker komt hier als een kennisautoriteit over. Dat komt door het gebruik van 'toch' binnen een TCU, waarop een bevestigend antwoord geprefereerd wordt. A stelt eigenlijk niet eens een vraag aan B, maar doet een bewering waarop een instemmend antwoord wordt geprefereerd. 'Toch' binnen een TCU of op een TRP maakt dus een groot verschil, ook al is het hetzelfde lexem.

4.4.4 Tag question met 'hè' binnen een TCU

De tag 'hè' binnen een TCU doet weer iets anders dan 'toch' binnen een TCU. Dat is te zien in fragment 13.

(13) **Fragment 13**

602 P → (0.6) wat dat betreft is zo'n vriendinnetje die e::h hè
603 H m a g
604 T Je had ze niet zo slim moeten mag
605
606 P °die we vorige week hadden hier op bezoek°
607 H ~~mag~~ m
608 T Je had ze niet zo slim moeten m
609
610 P → °met die power drin hè° (0.9)
611 H a k
612 T Je had ze niet zo slim moeten mak
613

1547	T		Mama heeft toen homer
1548			
1549	P	→	je bedoelt hometrainer?↓ ja oké↓
1550	H	≠	r
1551	T		Mama heeft toen homer

Paula formuleert haar vraag ‘je bedoelt hometrainer’ in termen van kleinere epistemische verschillen dan wanneer ze had gevraagd ‘bedoel je hometrainer’, een vraag met vraagzinsvolgorde. Deze vraag heeft een groter kennisverschil in zich dan de vraag ‘je bedoelt hometrainer’, waar de woorden in hoofdzinsvolgorde staan. Ze had haar vraag ook kunnen formuleren in termen van nog grotere epistemische verschillen zoals de herstellvraag: ‘wat bedoel je’. De volgorde van persoonsvorm en onderwerp, maar ook het noemen van een specifiek zelfstandig naamwoord, maken dus dat de vraag geformuleerd wordt in termen van kleinere epistemische verschillen. Er wordt geen antwoord op de vraag geprefereerd want Paula doet met haar vraag niet alleen herstelinitiëring, maar ook al het daadwerkelijke herstel dat Hester eigenlijk zou moeten doen.

4.5.2 *Beweringsvraag met ongedefinieerd zelfstandig naamwoord*

In het fragment 15 wordt duidelijk dat beweringsvragen ook geformuleerd kunnen worden in hoofdzinsvolgorde zónder een specifiek zelfstandig naamwoord. Door het niet noemen van een specifiek zelfstandig naamwoord, formuleert A haar vraag in termen van een groter epistemisch verschil dan de vraag ‘je bedoelt hometrainer’ (fragment 14).

(15) **Fragment 15**

31	A		Oké. Wat voor drinken wil je hebben
32	B		Fris
33	A	→	Alleen fris, geen andere soorten drinken
34	B		Ook graag wijn

In regel 31 vraagt A wat voor drinken B wil hebben op haar verjaardag, waarop B antwoord ‘fris’. Vervolgens constateert A dat B alleen fris wil en geen andere soorten drinken. Toch wordt deze constatering opgevat als een vraag waarop B antwoord met ‘ook graag wijn’. A noemt met ‘andere soorten drinken’ niet een specifiek soort drinken. Ze had ook kunnen vragen ‘alleen fris of ook nog wijn’, wat een kleiner epistemisch

verschil zou poneren. Andere soorten drinken' moet nu namelijk nog precies worden gedefinieerd.

Hoewel de vraag die A stelt qua vorm dus ongeveer hetzelfde is als de vraag in fragment 13, wordt er op de vraag 'alleen fris, geen andere soorten drinken' wel een antwoord geprefereerd en op de vraag 'je bedoelt hometrainer' niet. Het verschil tussen deze vragen is het specifieke zelfstandig naamwoord dat in de vraag wordt genoemd. Dat is in de vraag 'je bedoelt hometrainer' al gedefinieerd en in de vraag 'alleen fris, geen andere soorten drinken' nog niet.

5. Conclusie

In deze scriptie is verslag gedaan van een onderzoek over vragen die gesteld worden aan een A.L.S.-patiënte die alleen nog door middel van haar oogbewegingen op een computerscherm kan communiceren. Er zijn twee typen gesprekken geanalyseerd om inzicht te geven hoe dit soort interacties verlopen. Uit dit onderzoek is gebleken dat de gespreksdeelnemers van MyTobii-gebruikers het antwoorden zo gemakkelijk mogelijk proberen te maken. Op theoretisch vlak is gebleken dat de indeling in vier typen vragen (Heritage & Raymond 2010) complexer is dan wordt voorgesteld. Achtereenvolgens zal ik hieronder de praktische en theoretische conclusies bespreken.

5.1 Praktische conclusies

De vraag die centraal stond in dit onderzoek is welke vraagstrategieën de gesprekspartners van Hester gebruiken om met haar probleem om te gaan, of meer algemeen: of gespreksdeelnemers hun vraaggedrag aanpassen aan de productietijd van de MyTobii-gebruiker. Het antwoord daarop is bevestigend. Zowel de gesprekspartners van Hester, als de gespreksdeelnemers in het experiment, proberen met hun vragen het antwoorden voor de MyTobii-gebruiker zo gemakkelijk mogelijk te maken.

Uit de analyse is gebleken dat een vraagwoordvraag vaak gevolgd wordt door een ja/nee-vraag zoals de vraag "hoe gaat het met jullie pap" gevolgd wordt door de vraag "gaat ie nu weer helemaal lekker". Op die manier wordt het antwoorden voor Hester gemakkelijker en hoeft Paula minder lang te wachten op Hesters uiting omdat de productietijd van ja of nee meestal korter is dan de productietijd van het antwoord op

een vraagwoordvraag. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat Hester niet altijd conforming responses geeft (Raymond 2003). Op een ja/nee-vraag wordt namelijk een 'ja' of 'nee' geprefereerd maar Hester antwoordt wel eens op de vraagwoordvraag die voorafgaat aan zo'n ja/nee-vraag. Het beantwoorden van een vraagwoordvraag lijkt voor Hester dus geen problemen op te leveren, de productietijd van haar uiting is alleen langer.

In het experiment werden regelmatig vraagwoordvragen gesteld informatie te krijgen van de Tobii-gebruiker. Vaak volgde daarna een keuzevraag of een antwoordvoorstel om het antwoorden gemakkelijk te maken. De vraag 'Wil je taart bij de bakker halen of bij de supermarkt' is gemakkelijker te beantwoorden dan 'waar kunnen we het beste taart kopen'. En de vraag 'zullen we rucola door de pastasalade doen' is sneller te beantwoorden dan 'wat zullen we door de pastasalade doen'.

Met behulp van tag questions en beweringsvragen proberen gespreksdeelnemers ook in te spelen op de langere productietijd van uitingen. Het zijn vragen waarop meestal geen antwoord wordt geprefereerd of slechts een instemmende 'hmm'. Vaak ging de gesprekspartner zelf door met praten, nadat een tag question gesteld was. Het stellen van een tag question lijkt een manier te zijn om in contact te blijven met de MyTobii-gebruiker, zonder dat de MyTobii-gebruiker actief hoeft te participeren in het gesprek.

Uit de analyse is dus gebleken dat gesprekspartners hun vraagstrategie aanpassen aan de productietijd van MyTobii-gebruikers door vragen te stellen die gemakkelijker te beantwoorden zijn en zo min mogelijk productietijd kosten, waardoor het gesprek vlot kan verlopen. Uit het onderzoek van Kusters (2010) bleek al dat gesprekspartners van Hester strategische aanpassingen doen om met Hesters productietijd om te gaan en dat kan ook uit dit onderzoek worden geconcludeerd voor 'vragen stellen'. De gesprekspartners laten de voortgang van het gesprek inderdaad niet laten afhangen van het antwoord van Hester.

Uit de gesprekken die na afloop van het experiment zijn gevoerd, komt hetzelfde beeld naar voren. De gesprekspartners van de MyTobii-gebruikers vertelden dat zij probeerden om het antwoorden zo gemakkelijk mogelijk te maken voor de MyTobii-gebruiker door ja/nee- en keuzevragen te stellen.

5.2 Theoretische conclusies

Het uitgangspunt van de analyse was het onderscheid dat Heritage & Raymond (2010) maken in verschillende typen vragen. Ik kan concluderen dat dit onderscheid te globaal door hen wordt voorgesteld. Heritage & Raymond (2010) beweren namelijk dat vraagwoordvragen, ja/nee-vragen, tag questions en beweringsvragen per type vraag worden geformuleerd in dezelfde termen van epistemische verschillen, maar uit de analyse is gebleken dat binnen een type vraag ook weer verschillende epistemische gradienten te onderscheiden zijn. Hieronder zal ik per type vraag bespreken wat de analyse heeft uitgewezen over de typen vragen.

5.2.1 *Vraagwoordvragen*

Een vraagwoordvraag kan zowel in termen van grote en kleine verschillen worden geformuleerd. Het verschil zit in hem onder andere in de functie van de vraag. Een vraagwoordvraag die wordt gebruikt om herstel te initiëren wordt in termen van grote epistemische verschillen geformuleerd. Op zo'n vraag wordt een antwoord geprefereerd omdat het gesprek zonder een antwoord op de herstellvraag niet kan worden voortgezet. Vraagwoordvragen worden echter ook gesteld om inhoudelijke informatie te verkrijgen. Afhankelijk van of er een specifiek zelfstandig naamwoord in de vraag wordt genoemd wordt de vraag in termen van kleinere epistemische verschillen geformuleerd. De vraag 'wat wil je drinken', waarin geen specifiek zelfstandig naamwoord wordt genoemd, wordt in termen van grotere epistemische verschillen geformuleerd dan de vraag 'wat voor drankjes', waarin wel een specifiek zelfstandig naamwoord wordt genoemd. Vraagwoordvragen kunnen ook worden geformuleerd in termen van kleine epistemische verschillen door de toevoeging van een ja/nee-vraag. Het epistemische verschil dat zo'n vraag poneert is dan klein. Vraagwoordvragen bestaan dus vanuit epistemisch perspectief uit verschillende typen vragen.

5.2.2 *Keuzevragen*

Keuzevragen worden door Heritage & Raymond (2010) niet onderscheiden. Dit type vraag komt echter, hoewel niet frequent, wel voor in de gesprekken met Hester. In de gesprekken uit het experiment werd wel vaker een keuzevraag gesteld. In keuzevragen wordt meestal een specifiek zelfstandig naamwoord genoemd waardoor de vraag in termen van kleinere epistemische verschillen wordt geformuleerd dan wanneer alleen de vraagwoordvraag, zonder antwoordopties zou worden gesteld.

5.2.3 *Ja/nee-vragen*

Ik heb laten zien dat ja/nee-vragen vaak voorkomen na vraagwoordvragen en veelal gebruikt worden om de eerder gestelde vraagwoordvraag in termen van kleinere epistemische verschillen te formuleren. Of een vraag in grotere of kleinere epistemische verschillen wordt geformuleerd is afhankelijk van het noemen van een specifiek zelfstandig naamwoord in de vraag. De constructie van twee vragen kan wel hetzelfde zijn door het gebruik van de vraagzinsvolgorde, maar als een vraag geen zelfstandig naamwoord bevat, poneert de vraag een groter epistemische verschil dan wanneer de vraag wel een zelfstandig naamwoord bevat. Ook hier zijn verschillende gradaties in epistemisch verschil te onderscheiden. Ja/nee-vragen zijn dus niet een type vraag maar bestaan uit meerdere typen vragen.

Aan de hand van een fragment uit het experiment heb ik ook beargumenteerd dat de theorie over de epistemische verschillen van ja/nee-vragen en vraagwoordvragen (Heritage & Raymond 2010) misschien te algemeen is. Uit het experiment is gebleken dat ja/nee-vragen niet altijd geformuleerd worden in termen van kleinere epistemische verschillen dan vraagwoordvragen. Uit het fragment bleek juist dat de ja/nee-vraag in termen van grotere verschillen was geformuleerd dan de vraagwoordvraag die eraan vooraf ging.

5.2.4 *Tag questions*

Tag questions komen veel voor in de gesprekken met Hester en worden gebruikt om van een bewering een vraag te maken door achteraan de beurt een tag te plaatsen. Niet alle tag questions worden echter geformuleerd in dezelfde termen van epistemische verschillen. Op tag questions op een plaats-relevant-voor-overdracht wordt niet altijd een antwoord geprefereerd, ook al kan de volgende spreker de beurt overnemen. Het is namelijk afhankelijk van de soort handeling die verricht wordt, of een antwoord geprefereerd wordt. Op tag questions binnen een beurtopbouw eenheid zoals 'hè' wordt helemaal geen antwoord geprefereerd. Het is een manier om een open verbinding te houden met de hoorder en de geadresseerde te betrekken in de interactie (Algeo 1990; Holmes 1983 in Tottie & Hoffmann 2006). 'Toch' binnen een beurtopbouw eenheid vraagt niet zozeer om een reactie van de hoorder maar eerder om een kort instemmend geluid als 'hmhm'. Op een tag question met 'of niet' is een antwoord niet noodzakelijk,

Paula praatte immers zelf al door na het stellen van de vraag. Binnen het type ‘tag questions’ zijn dus weer verschillende typen tag questions te onderscheiden.

Zowel de literatuur over Nederlandse tag questions als over Engelse tag questions (Englert 2010; ANS 1997; McGregor 1995; Tottie & Hoffmann 2006) besteden geen aandacht aan de plaats van de tag in de zin. De plaats van de tag in de zin lijkt er echter bepalend te zijn dan bijvoorbeeld prosodie of de soort tag.

5.2.5 Beweringsvragen

In een beweringsvraag staan de woorden in hoofdzindsvolgorde en wordt er meestal een specifiek zelfstandig naamwoord genoemd (‘je bedoelt hometrainer’). Beweringsvragen komen echter ook voor zonder zo’n specifiek zelfstandig naamwoord en dat maakt dat zo’n vraag een groter epistemisch verschil poneert dan een vraag waarin wel een specifiek zelfstandig naamwoord wordt genoemd. Als beweringsvragen met tag questions worden vergeleken dan valt ook hier te concluderen dat de indeling van Heritage & Raymond (2010) complexer is dan zij voorstellen. Sommige beweringsvragen worden namelijk geformuleerd in grotere epistemische verschillen dan sommige tag questions.

6. Discussie

In de conclusie merkte ik op dat keuzevragen met name voorkomen in de gesprekken uit het experiment en in mindere mate in de gesprekken met Hester. Een verklaring voor het verschil in aantal keuzevragen in de gesprekken zou het type interactie kunnen zijn.

6.1 Twee typen interacties

De gesprekken uit het experiment hadden een duidelijk instrumenteel doel, namelijk boodschappen doen. A moest achterhalen wat B wilde eten en welke ingrediënten daarvoor nodig waren. Beide gesprekspartners kregen een taak waarmee ze dat doel moesten bereiken. Zodra dat doel bereikt was, was het gesprek afgelopen. De gesprekken met Hester waren op een hele andere manier opgezet. Deze gesprekken waren veel vrijer en gingen over allerlei soorten onderwerpen. Het doel was om een gesprek op te nemen waarin de gespreksdeelnemers met elkaar praatten zoals ze dat altijd doen met elkaar. Het gesprek was afgelopen toen er voldoende materiaal was opgenomen. Doordat die gesprekken niet zozeer instrumenteel doel hadden, maar meer een sociaal doel, is het

logisch dat bepaalde typen vragen zoals keuzevragen minder voorkomen. Twee vriendinnen die met elkaar aan het praten zijn, zonder dat ze een bepaald doel voor ogen hebben, zullen elkaar ook niet zomaar keuzevragen stellen. Dat gebeurt waarschijnlijk alleen als er een reden is om een bepaald antwoord te krijgen op een vraag, zoals dat in het experiment het geval was. De twee interacties heb ik dan ook niet met elkaar willen vergelijken, maar ze geven wel een beeld van welke soort vragen voorkomen in bepaalde typen interacties.

Een andere opmerking die ik over de interacties met Hester wil opmerken is dat met name Paula erg bezig lijkt te zijn met de productie van spraak ten behoeve van de opnames. Daardoor komt het gesprek soms wat kunstmatig over. Het zou kunnen dat ze in het gesprek met Hester handelingen doet die ze normaal niet zou doen. Er was echter geen andere manier om gespreksmateriaal van Paula en Hester te verzamelen, en ik heb het gesprek dan ook geanalyseerd alsof het een natuurlijk gesprek was.

6.2 Aanbevelingen

Het hoofddoel van dit onderzoek was niet het doen van aanbevelingen maar inzicht geven in hoe interacties met MyTobii-gebruikers en hun gesprekspartners verlopen. De nadruk lag daarbij op de gesprekspartners en niet op de MyTobii-gebruiker zelf. Het is lastig om aanbevelingen te doen voor de gesprekspartners van de MyTobii-gebruikers omdat ik in het onderzoeksmateriaal geen situaties tegengekomen ben die tot grote problemen in de interactie hebben geleid. Bovendien heeft iedere gesprekspartner een eigen manier om om te gaan met de MyTobii-gebruiker en heeft ook iedere Tobii-gebruiker daar ideeën over. Toch zal ik hieronder één punt noemen wat me is opgevallen in de interactie met Hester en de gesprekken die na afloop van het experiment zijn gehouden en welke aanbeveling daaruit voortvloeit.

Uit de gesprekken die na na afloop van het experiment zijn gevoerd, is naar voren gekomen dat MyTobii-gebruikers het enerzijds als prettig ervaren dat er gemakkelijk te beantwoorden vragen aan hen gesteld werden en dat de gesprekspartner inspeelde op productietijd van de uitingen. Anderzijds gaven ze ook aan dat het prettig was om langere uiting te typen en op die manier ook echte antwoorden te geven in plaats van alleen 'ja' of 'nee' te zeggen. In de gesprekken met Hester werden juist veel vragen gesteld waarop een antwoord niet nodig was voor de voortgang van het gesprek. De gesprekspartners

van Hester zouden dus kunnen overwegen om op momenten die daarvoor geschikt zijn, meer vragen te stellen die geformuleerd zijn in termen van grotere epistemische verschillen waarop Hester zelf een uitgebreider antwoord kan construeren. Dat is namelijk geen probleem voor Hester, het duurt alleen langer. Het is overigens goed mogelijk dat er in werkelijkheid wel meer vragen worden gesteld in grotere epistemische verschillen zoals vraagwoordvragen dan in het onderzoeksmateriaal gebleken is. Ook hier is het type interactie namelijk weer bepalend. Als Harriët en Hester het ergens over eens moeten worden, zal Harriët immers ook een bepaald type vragen gaan stellen.

Hoewel ik mij vooral heb gericht op de gesprekspartners van de MyTobii-gebruikers, wil ik tot slot nog twee aanbevelingen doen die betrekking hebben op de MyTobii-gebruiker. MyTobii-gebruikers zouden veel baat hebben bij knop waarmee een kort, instemmend antwoord gegeven kan worden, waarmee zij bijvoorbeeld kunnen reageren op tag questions. Ik ben niet de eerste die dit opmerkt, ook Kuster (2010) en twee andere studenten (Du Pon 2010; Martens 2010) merkten in hun bachelorscripties op dat minimale responses gemakkelijker geuit moeten kunnen worden⁵. Ook adviseerden zij op basis van hun analyses dat een gesplitst scherm een uitkomst zou zijn. Op die manier kan Hester aan twee uitingen tegelijk typen en sneller reageren op wat er op dat moment gaande is in het gesprek. Dit aandachtspunt werd ook in de gespreken na afloop van het experiment genoemd. Deze aanbeveling is nu dus zowel vanuit de analyse als vanuit de Tobii-gebruikers naar voren gekomen.

6.3 Suggesties voor vervolgonderzoek

Vervolgonderzoek zou zich nog meer kunnen richten op wat de Tobii-gebruikers ervaren als ze in gesprek zijn met hun gesprekspartners. Daarvoor is gespreksanalyse waarschijnlijk niet de beste manier, daarmee kan immers niet in het hoofd van de gespreksdeelnemers worden gekeken. Maar met een experiment zoals ook voor dit onderzoek is uitgevoerd, zou een hoop informatie kunnen worden blootgelegd omdat de mogelijkheid bestaat om met de MyTobii-gebruiker te evalueren. Een ander interessante suggestie voor vervolgonderzoek is het onderzoek naar het effect van de nieuwe functie op de MyTobii van Hester (een 'hmhm-knop') op de gesprekken die zij heeft.

---

⁵ Bij het afronden van dit onderzoek werd bekend dat Hester deze functie nu ook daadwerkelijk op haar MyTobii in gebruik heeft.

7. Bibliografie

- Alphen, I.C. van (2003). De interactionele kracht van vragen (en vrouwen). In T. Koole, J. Nortier & B. Tahitu (Eds.), *Artikelen van de Vierde Sociolinguïstische Conferentie* (pp. 11-21). Delft: Eburon.
- Andersen, G. (1998). Are tag questions questions? Evidence from spoken data. Paper gepresenteerd op het negentiende FCAME congres. Belfast, mei 1998.
- Clayman, S. & Heritage, J. (2002). *The News Interview. Journalists and Public Figures on the Air*. Cambridge: Cambridge University Press
- Englert, C. (2010). Questions and responses in Dutch conversations. *Journal of Pragmatics*, 42, 2666-2684.
- Goodwin, C. (Ed.). (2003). *Conversation and Brain Damage*. New York: Oxford University Press.
- Grice, H.P. (1975). 'Logic and conversation'. In P. Cole & J.L. Morgan (Eds.), *Syntax and Semantics, Vol. 3, Speech Acts*. (pp. 41-58). New York: Academic Press.
- Harres, A. (1998). 'But Basically You're Feeling Well, Are You?': Tag Questions in Medical Consultations. *Health Communication*, 10 (2), 111-123.
- Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & Toorn, M.C., van der (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (2^e herz. dr.) Groningen/Deurne: Martinus Nijhoff uitgevers / Wolters Plantyn.
- Houtkoop, H. & Antaki, C. (1997). Creating Happy People By Asking Yes/No Questions. *Research in language and Social Interaction*, 4, p. 285-315.
- Houtkoop, H. & Koole, T. (2000). *Taal in actie. Hoe mensen communiceren met taal*. Bussum: Coutinho
- Kimps, D. (2007). Declarative constant polarity tag questions: A data-driven analysis of their form, meaning and attitudinal uses. *Journal of Pragmatics*, 39, 270-291.
- Kimps, D. & Davidse, K. (2008). Illocutionary force and conduciveness in imperative constant polarity tag questions: A typology. *Text & Talk*, 26 (6), 699-722.
- König, E. & Siemund, P. (1999). Intensifiers and reflexives: a typological perspective. In Z. Frajzyngier & T. Curl (Eds.), *Reflexives: Forms and functions* (pp. 41-74). Amsterdam: John Benjamins.
- Kusters, M. (2010). *Spreken met je ogen. En hoe gesprekspartners collaboreren in de opbouw van sequenties*. Bachelorscriptie. Universiteit Utrecht: Utrecht.

- Labov, W. & Fanshel, D. (Eds.). (1977). *Therapeutic Discourse. Psychotherapy as Conversation*. New York: Academic Press
- Mazeland, H. (1992). *Vraag/antwoord-sequenties*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen: Groningen.
- Mazeland, H. (2003). *Inleiding in de conversatieanalyse*. Bussum: Coutinho
- McGregor, B. (1995). The English 'Tag Question': A New Analysis, is(n't) it? In R. Hasan & P.H Fries (Eds.), *On Subject and Theme. A Discourse Functional Perspective* (pp. 91-122). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins
- Mennecke, B.E., Valachich, J.S. & Wheeler, C. (2000). The Effects of Media and Task on User Performance: A Test of the Task-Media Fit Hypothesis. *Group Decision and Negotiation*, 9 (6), 507-529.
- Perkins, L. (2003). Negotiating Repair in Aphasic Conversation: Interactional Issues. In C. Goodwin (Ed.), *Conversation and Brain Damage* (pp. 147-162). New York: Oxford University Press.
- Raymond, G. (2003). Grammar and social organization: Yes/no interrogatives and the structure of responding. *American Sociological Review*, 68, 939-967.
- Raymond, G. & D. Zimmerman (in press). Navigating Epistemic Landscapes: Acquiescence, Agency and Resistance in Responses to Polar Questions. In J.P de Ruiter (Ed.), *Questions* (pp. 2-20). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sacks, H., Schegloff, E. A., & Jefferson, G. (1974). A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language*, 50, 696-735.
- Scheel, L. (2010). *Paniek, als elke seconden telt. Een conversatieanalytisch onderzoek naar niet-geprefereerde antwoorden bij paniek-doen in 112-alarmcentrale gesprekken*. Masterscriptie. Universiteit Utrecht: Utrecht.
- Schegloff, E. A., & Sacks, H. (1973). Opening up closings. *Semiotica*, 8, 289-327.
- Schegloff, E. A. (1968). Sequencing in conversational openings. *American Anthropologist*, 70, 1075-1095.
- Schegloff, E. A. (1995). Discourse as an interactional achievement III: The omnirelevance of action. *Research on Language and Social Interaction*, 28, 185-211.
- Schegloff, E.A. (2007). *Sequence Organization: A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. Vol. 1.
- Tottie, G. & Hoffmann, S. (2006). Tag Questions in British and American English. *Journal of English Linguistics*, 34 (4), 283-311.

- Wilkinson, R. (1999). Sequentiality as a problem and resource for intersubjectivity in aphasic conversation: analysis and implications for therapy. *Aphasiology*, 13 (4/5), 327-343.
- Wilkinson, R., Beeke, S., & Maxim, J. (2003). Adapting to Conversation: On the Use of Linguistic Resources by Speaker with Fluent Aphasia in the Construction of Turns at Talk. In C. Goodwin (Ed.), *Conversation and Brain Damage* (pp. 59-89). New York: Oxford University Press.
- Wouden, T. van der & Caspers, J. (2008). Partikels als leerprobleem in het Nederlands als tweede taal. *Internationale Neerlandistiek*, 46 (3), 33-45

8. Bijlage

Transcriptiesymbolen (Mazeland 2003)

Prosodie

.	de punt wijst op een dalend intonatieverloop aan het einde van het betreffende uitingsdeel
,	de komma wijst op een licht stijgend intonatieverloop
?	het vraagteken wijst op een sterk stijgende intonatie aan het einde van het betreffende uitingsdeel (het hoeft hier niet om een vraag te gaan)
!	uitroepeteken: de spreker produceert het betreffende uitingsdeel met een uitroepachtige prosodie
↑	toonbeweging omhoog (voor de aanduiding van een lokale toonbeweging voor de duur van één lettergreep, of binnen een lettergreep)
↓	toonbeweging omlaag
<u>aksent</u>	de onderstreepte lettergreep of klank is geaccentueerd
re::kken	de betreffende (mede-)klinker is opvallend langer dan 'normaal'
LUID	de in hoofdletters geschreven tekst wordt relatief luid uitgesproken
°zacht°	relatief zacht uitgesproken uiting(sdeel); als een fragment steeds zachter wordt, dan markering met twee afsluitende rondjes: °steeds zachter°°
afbre- uitingsdeel	de spreker houdt plotseling in, en breekt de productie van een woord of
afbreke-	abrupt af (er is een duidelijke articulatorische breuk)
>	de tekst die volgt, wordt relatief sneller uitgesproken (afsluitingsteken:<)
<	idem, relatief langzamer (afsluitingsteken:>)

Geluidsproductie

.hHh	duidelijk waarneembare inademing; elke h staat voor een duur van ongeveer 0,2 van een seconde. De hoofdletter H staat voor een relatief luidere inademing of een deel daarvan
hh	hoorbare uitademing
lhachehnd	een of meer h's of hhuhah's en dergelijke duiden erop, dat de betreffende lettergrepen lachend worden uitgesproken; <i>hi, hub, hab</i> en dergelijke zijn pogingen om (reeksen) lachpartikels weer te geven
krakerig	krakerig
((<i>snuift</i>))	karakterisering van een non-verbale activiteit, of andere opvallende verschijnselen ((<i>boest, kucht, ironisch</i>))

Gespreksorganisatorische relaties

(1,5)	een stilte met een duur van het aantal aangegeven secondes, hetzij binnen een uiting van eenzelfde spreker (beurt-intern), hetzij tussen de beurten van twee opeenvolgende sprekers (beurt-extern). In het laatste geval wordt zo'n stilte
-------	--

meestal op een afzonderlijke regel geschreven. Ook ‘pauzes’ die achteraf gezien ‘beurt-intern’ blijken te zijn, worden op een aparte regel gezet en niet aan een bepaalde spreker toegewezen

- (.) stilte korter dan 0,2 seconde
- tekst=
=tekst2 er is geen waarneembare stilte tussen de beurten van twee op elkaar volgende, sprekers of tussen opeenvolgende uitingseenheden van dezelfde spreker
- [spreker1
[spreker2 deze twee gespreksdeelnemers beginnen tegelijkertijd een beurt
- sp[reker1
[spr2... een spreker begint tijdens de beurt van de huidige spreker, en wel precies op het punt waarop het haakje staat
- spre[eke]r1
[ja:] de tweede, sluitende haak ‘]’ geeft het punt aan waarop de uiting van de tweede spreker ophoudt (relatief ten opzichte van de uiting van de eerste spreker)

Transcriptieproblemen

- ( ) spreker zegt iets dat de transcribent niet kan verstaan (lengte tussen haakjes is een globale aanduiding voor het aantal gemiste lettergrepen, 3 tekenposities per lettergreep)
- (iets) de transcribeerder is er niet zeker van dat de tussen haakjes vermelde tekst een correcte weergave is van de gesproken tekst
- [Klaasen] de oorspronkelijke naam is vervangen door een formeel en inhoudelijk vergelijkbare vorm (in verband met de anonimisering van de opname)